

Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei

Szűts Zoltán „Online” című kézikönyvének ismertetése

Szűts Zoltán: Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 478 p.
A könyv egyaránt kapható nyomtatott és digitális formában.

Évtizedek óta egyebet sem teszünk, mint viharos gyorsasággal érkező és meghonosodó kifejezéseket tanulunk. Többnyire idegen szavakat, nagyrészt eszközök és szolgáltatások neveit. Felsorolni is lehetetlen, de mindennapos kifejezések: Netflix, Instagram, Pinterest, Spotify, és mindenek előtt a Facebook. Applikációk, márkacímkek uralják a hálózatot, maga a felhasználó sem tudja gyakran, ki is ő valójában: user, prosumer*, subscriber?

Hogyan lehet eligazodni ebben az X – Y – Z, újabban alfa generációs imidzskörnyezetben, digitalizált kommunikációban? Részelemekre rá lehet kérdezni a Wikipédián, de összefüggéseiben gyakorlatilag lehetetlen – különösen magyar nyelven –

informatív, megalapozott tájékozódáshoz jutni. Hiányzott egy kézikönyv, amely felvállalja a szinte abszurd szándékot: az online világ teljességéről alaplóműveltségi szintű tájékoztatást nyújtani.

Kertelés nélkül kijelenthető: talán most megszületett ez a régóta várt kisenciklopédia. Szűts Zoltán „Online” című munkája a napokban került a könyvesboltba. A közel ötszáz oldalas mű bevallott célja: a korábbi részletes, ám természetszerűleg szűkített témakörű szakirodalom tényanyagát összegezve bevezetést nyújtson az internetes kommunikáció és média alapjaihoz. Mindezt érthetően és az adott jelenséget a maga kapcsolatrendszerében prezentálva.

Mint a könyv ajánlójában olvasható: „Olyan komplex munkát tart kezében az Olvasó, mely körbejárja a vizsgált téma multidiszciplináris: kommunikációs, médiatudományi, társadalmi, technológiai, illetve kisebb mértékben filozófiai aspektusait is.”

Csak felsorolás szintjén, miről is tájékoztat az „Online”?

- a számítógép történetéről,
- a hálózat históriájáról, az ARPANET-től az internetig,
- a világháló működési rendszereiről,
- a web 2.0-ról és a közösségi médiáról.

Egészen konkrétan tíz nagyrészből, egy nulladik főrészből, valamint az Előszóból, Utószóból és a Bevezetésből áll össze a tartalom kínálata. Összesen ötvenkét fejezetre és a nagyrészeken belül még négy bevezetésre tagolódik a szövegmatéria.

* *prosumer jelentése: a szó a producer és a consumer vagyis a fogyasztó és előállító szavak összevonásával keletkezett. Tehát a prosumer nemcsak fogyasztó, hanem véleményező, akár alkotó résztvevője a kulturális vagy fogyasztói termékeknek.*

Képek, illusztrációk, táblázatok nincsenek a kötetben. A tartalomjegyzék részletes, jól tagolt, maga is külön tíz oldal teszt ki. Nem hiányként, inkább észrevételként jelzem, hogy egy ilyen nagyívű munkánál szokatlan, hogy nincs tárgy- és névmutató.

A lábjegyzetek száma 961. A szöveg a 478. oldalon zárul, még további függelékek is illeszkednek: a szerző kapcsolódó témakörű folyóirat-publikációinak jegyzéke, a társszerzőkkel közreadott közlemények listája. Az Utószó részét képezi a tartalmi szövegtörzs utolsó oldalán álló „Egy kulturális kísérlet” című egylapos alfejezet.

Indokolt lehetett volna ezt a konkrét közlési tárgytól eltérő komponenst különválasztani a szövegfolyamtól. Egy kérdésfelvetés fogalmazódik meg ebben a jövőbeli kultúrsorsra vonatkozóan: *„... vajon könyvünket megjelenése után nagyjából 30 évvel, tehát 2050 körül nyomtatott vagy elektronikus formában fogják többen elérni és olvasni azok, akik az internetes kommunikáció és média korai története, a 2010-es évek végének domináns online jelenségei, illetve a most felvázolt jövőképek iránt érdeklődnek?”*

Ki tudja, hányféle szövegprezentációs eljárás jöhet még a távlatokban? Ami viszont tény: rákerestem, hogy a nagy könyvúrházak miként kínálják a könyvet jelenleg? Furcsa, és talán ez máris válasz a szerző kérdésére a könyv jövőjét illetően. Csak a munkájának kiadója (Wolters Kluwer) könyvúrháza kínálja a művet nyomtatásban, a Libri, a Bookline, a Líra csak az online változatot tünteti fel áruképletében. Ez nyilván változhat, de 2019 februárjában, tehát a könyv kiadását követő hónapokban ez a forgalmazási helyzet.

A hatalmas szövegáram bevezetőjében a méretezést illetően ezt írja Szűts Zoltán: *„Könyvünkben tehát az internet nemcsak mint kommunikáció vagy médium, hanem mint technológia és kultúra is szerepel.”* Ez a megközelítés érthetővé teszi a tágas terjedelemezést. A kultúra és technikai ma szinte a teljes életet jelentik, a társadalmi szerveződés majdhogynem összességét. Meg is jelenik ez a digitális horizont a könyvben, hiszen az elektronikus postázástól az okos városokon keresztül, egészen az online sajtóforradalomig majd minden hálózati jelenség szerepel.

Természetesen ebből következhet, hogy az adott szakterületek művelői úgy érezhetik: témakörük a maguk szélességében nem kerültek kitérő tárgyalásra.

A könyvnek nem is célja a szakmai specializálódás kiszolgálása, mivel kézikönyvnek készült, nem diszciplináris monográfiának. A kézikönyv műfaji meghatározás mellett (vagy helyett) akár az enciklopédia determináció is szóba jöhet, mint az online életmenet útmutatója, könnyen kezelhető kalauza. A könyv célcsoportja egyébként a felsőoktatás. Tanároknak és diákoknak egyaránt ajánlható a mű, bizonyosan megtalálják benne a kiindulópontokat az adott témakör feldolgozásához.

A jelentős elméleti megalapozottságú kötetben a szerző a kutatói és egyetemi oktatói tapasztalatát felhasználva mindazon internetkultúrába tartozó jelenségeket tárgyalja, amelyek médiális környezetünkben gyökeres változást hoztak az elmúlt évtizedekben. Csak kiemelve néhány izgalmas címszót: hipertextualitás, multimedialitás, interaktivitás, virtuális és augmentált valóság, képi fordulat (iconic turn), emotikon, mém, blogforradalom, chatbot, e-learning, Big Data.

A könyv többszöri alapos elolvasása után (ez egyébként csak a recenzens számára kötelező, hiszen a tartalom különálló fejezetként is megél) megértettem, hogy a mű nem követ egyfajta digitális koncepciót, nem köteleződik el trendek, aktuális irányzatok, globális dimenziók mellett. Nem mintha ez elkerülhetetlen követelmény lenne egy kézikönyv esetében, de lehetne számítani erre a tartalomkibontási fejleményre. Itt azonban ez nem következik be. A szerző maga is utal erre a bevezetőjében: *„A párhuzamokat, ellentmondásokat, áttöréseket és mellékutakat bemutató munkánk nem célja nagy elméletek alkotása vagy diskurzusképzés. Szerepét az összefüggések feltárásában, a több szálon futó (gyakran elfelejtett vagy kevésbé ismert) történetek elbeszélésében, az elszórta elérhető ismeretek összegyűjtésében és a konkrét, példaként hozott jelenségek elemzésében látja.”*

A könyv a bevezető és előszó után egy új fogalom iniciátoraként igencsak meglepő fejezetcímet ad meg: *„Az internettudomány”*. Kiderül, hogy hazai és nemzetközi publikációk sora foglalkozik ezzel az új tudományággal, azon igyekezve, hogy meghatározzák tulajdonképpeni tárgyát, kutatási területeit. A szerző így fogalmazza meg a fogalomkör mibenlétére vonatkozó gondolatait: *„Az általunk követett felfogás szerint az internettudománynak a kommunikáció és média területét vizsgáló fókusz a hálózati környezetben történő információlétrehozást, - továbbítást, kódolást és dekódolást, információfeldolgozást - és megőrzést állítja közép-*

pontba. ... Kutatási metodológiánk nem áll távol az információ létrehozásának, továbbításának és feldolgozásának technikacentrikus felfogásától, illetve az információs jelenségek társadalomra gyakorolt hatásának vizsgálatától." A továbbiakban megismerhetjük az internettudomány egyes szegmenseinek kidolgozóit, kitekintéssel magyar szerzőkre is.

A Második Rész 14. és 15. fejezete foglalkozik az elektronikus szöveg kialakulásával és meghonosodásával, ezen belül az e-bookkultúra témakörével. A téma kutatójaként nyugodt szívvel és fejjel mondhatom, hogy a feldolgozás tárgyyszerű és minden lényeges elemre kitékintő. Csak annyit és úgy mond el az elektronikus könyvről, amennyit általában érdemes tudnia az érdeklődőnek erről a digitális szegmensről. Amit talán mégis megjegyeznék, hogy az *„Újabb változások és szaporodó szerzői jogi kérdések”* alfejezetben alig van szó lényegében a könyvről, annál több ismertetés hangzik el az e-közigazgatás térnyeréséről, vagy a villámcsődület (flashmob) természetéről.

Még a hiányok szintjén említhető: érdemes lett volna néhány szóban ismertetni a hazai és globális nagy könyvtári projekteket, gondolok itt elsősorban a Magyar Elektronikus Könyvtárra, a Digitális Irodalmi Akadémiára, vagy a Gutenberg Projectre. Ezek a portálok az internet, a hálózati kultúra legnépszerűbb megnyilvánulásai közé tartoznak. És itt lehetne még felhozni, mint további veszteséget, hogy az online archívumok nem kerültek a szerző figyelmébe. Pedig véleményem szerint a hálózati mentés már nem egyszerűen dokumentálás, hanem a XXI. századi ember elemi kulturális aktivitása. A levéltárak, archívumok, könyvtárak az informatikai átalakulásnak nem vesztesei, hanem éppen fordítva: nagy nyertesei. Az emlékezetintézmények a kulturális intézményrendszer szakmai perifériáiról a kultúratudományos elméletalkotás centrumába kerültek.

A 15. fejezet (*„A Gutenberg-galaxis és a világháló korának párhuzamai”*) egy érdekes történelmi összehasonlítási lehetőséget ismertet. Konkrétan az a kérdés, hogy a nyomtatás kezdetei és a szintén első évtizedeit élő internetes kultúra eseményei és kihatásai között felfedezhetők-e közös vonások? Abból a szempontból érdekes ez, hogy kézisajtó fejlődésnek ma már ismert históriájából levonható-e következtetések az internet kulturális szekciójának várható jövőjére vonatkozóan? Nincs mód itt ismertetni a teljes érvelést, pro és kontra megfigyeléseket, csak ajánlani tudjuk ezt a fejezetet az

e-könyves érdeklődőknek. Szűts Zoltán rávilágít: *„... a nyomtatás lehetővé tette a tudás megőrzését, és konzerválását, illetve hogy a bírálatok révén biztosította a vitákat, ezzel erősítve a nyilvánosságot. A nyomtatott könyv az addig szétszórtan létező tudás összegyűjtésére és terjesztésére vált alkalmassá – és korábba nem látott mennyiségű információhoz biztosított hozzáférést, és ez a világhálóra hatványozottan érvényes.”*

Mindezek nyomán a szerző felvillantja: *„Az elektronikus média tömeges jellege megszűnik. Helyét a személyre szabott – a későbbiekben többször említett – my media veszi át. Az egy és egységes elektronikus törzs számtalan digitálisra bomlik, melyek témák, érdeklődési körök, ideák, értékek, ismeretségek körül formálódnak.”*

Az utolsó fejezet címe: *„A jelen és a jövő kihívásai”*.

Itt olvasható a szerző nem túl biztató helyzetleírása: *„A közeljövőben a nyílt, web 2.0-s rendszerek bezáródnak, és a fizetős szolgáltatások kerülnek előtérbe. A közönség által létrehozott tartalomra építő, szolgáltatók által biztosított platformok megmaradnak, de a modernizáció mértéke növekszik, és a kapuőrök is visszatérnek, a prosumerek* alkotásban lelt öröme pedig elhalványul, hiszen munkájuk nem azonnal, és egészen biztos, hogy nem változtatások nélkül jelenik meg online.”*

A hálózat megteremtőinek az eredeti célja a nyitottság volt. A külön fejezetben bemutatott „vizionáriusok” kezdeti koncepciója arra épült, hogy lehetséges egy, mindenki számára szabadon elérhető tudásbázis létrehozása és működtetése. Másként alakult. Hogy miképpen, azt az „Online” érthetően és nagyon színvonalas metodikával bemutatja. A szerző áthidalja azt a mesterséges, gyakran szédítő mélységűnek látszó szakadékot, mely a történelmi adatokra és technikai részletekre koncentráló, szigorúan informatikai munkák és a tisztán elméleti megközelítések között húzódik.

Az „Online” kézikönyv olyan apparátus, kétkezi szerszámosláda, amelynek segítségével reparálhatjuk tudásunkat a virtuális világ és a reális mindennapok között felugró kihívások leküzdésében, mértéktartó kezelésében.

* Magyarázat a 153. oldalon

Külön fel szeretnénk hívni a figyelmet arra, hogy a könyv kiemelten foglalkozik néhány vitás és problematikus kérdéssel is, vállalva, hogy óhatatlanul érzelmi viszonyulásokat is felszínre hozzon, a kézikönyvtől elvárható tartalmi és tárgyyszerű érveléstől függetlenül. Ez természetesen nem a szerző hibája. Az internetet kíséri néhány olyan válságjelenség, amelyek kezelése földrészenként, politikai berendezésenként, kulturális hagyományoként alapvetően változó. Ilyen témakörök: netsemlegesség, a szigorodó netszabályozás kísérletei, megfigyelés (személyre és témára kiterjedően), álhírek generálása, a WikiLeaks jelenség, internet-függőség, a klikk hírnév. Talán az online játékok egyre kiterjedtebb bomlasztó hatásai is itt említést nyerhettek volna (nem a gamifikáció – játékosítás – oktatási vetületeire gondolok). Lehet, hogy nem ez a helye, de talán érdemes megemlíteni: maga az egész játékszegmens, a virtuális játékkultúra ismertetése kimaradt a könyvből, holott ez az egyik legjellemzőbb aktivitása, egyben gazdasági értelemben is nagyon erős online szektor. Ez azért is sajnálatos, mert a szerző maga is többet publikált az AR (Augmented Reality) és a VR (Virtual Reality) témakörben.

Az előszóban egy alfejezet címe: „Lezárás helyett.” Ebben ez áll: „A leírt ismeretek tehát már a képernyőre, papírra vetésükkor egy múltbeli állapotot tükröznek, és a teljes történet így szinte soha sincs elmesélve, hanem a könyv megjelenése után to-

vább lehet és kell írni. Éppen ezért a kötetnek nincs a klasszikus értelemben vett lezárása.”

Csak reménykedhetünk, hogy a „tovább lehet és kell írni” felszólítást mások is követik, és Szűts Zoltán alapkönyvét, az „Online”-t, további hazai tanulmányok és könyvek követik, nem utolsósorban magától az itt ismertetett referenz munka szerzőjétől.

A nagyságrendileg ötszáz oldalas kötet témáját maga a szerző így határozza meg a mű előszavában: „Az online kommunikáció és média komplex világát bemutató kötetet tart kezében az Olvasó. A könyv széles skálán vizsgálja az online kommunikációs formák és a tartalomtípusok történetét és elméletét. Horizontja számos, a témával kapcsolatos gyakorlati jelenségre kiterjed. Alapvetően arra kíváncsi, hogy a bemutatott online folyamatok és jelenségek hogyan ágyazódnak be a kulturális rendszerünkbe, illetve milyen hatással vannak a társadalom szerkezetére és dinamikájára.”

A szerző ajánló sorait azzal egészíteném ki: a könyvben vállalt témagazdagság láttatni engedi a részletek felhőit, de végül az egész tiszta ege is megpillantható.

Kerekes Pál

(ELTE BTK Könyvtár- és
Információtudományi Intézet)